

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีมิกัตตะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักทฤษฎีมิกัตตะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนตามหลักทฤษฎีมิกัตตะ (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีมิกัตตะ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมปัจจุบัน โดยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารจากคัมภีร์หลักพระไตรปิฎก พร้อมทางด้านพจนานุกรม ตลอดจนงานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งได้บทสรุป และ ผลจากการวิจัย ผู้วิจัยพบว่า

๕.๑.๑ หลักทฤษฎีมิกัตตะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย ได้สรุป ตามเนื้อหาของ หลักทฤษฎีมิกัตตะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แปลความว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่ง ประโยชน์ในปัจจุบัน หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์อันที่พึงจะได้รับ จากการประกอบกิจการ หรืออาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมาย และทางศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้นๆ เป็นผลที่ได้รับแบบทันตาเห็นไม่ต้องรอให้ถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่เกิดจากการประกอบกิจการหน้าที่ อาจจะเป็นในรูปของทรัพย์สินเงินทอง ในรูปของสิ่งของ ในรูปของชื่อเสียง ในรูปของเกียรติยศ ในรูปของการยกย่องสรรเสริญ หรืออาจกล่าวอย่างง่ายๆ ได้ว่า เป็นผลประโยชน์ทางด้านของวัตถุที่มาตอบแทนทางด้านของจิตใจและความเป็นอยู่ของบุคคลเราให้ดีขึ้น ที่บุคคลทุกๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการ และมีแบบแผนของการดำเนินชีวิต

ซึ่งหลักการ และแบบแผนของการดำเนินชีวิต และวิธีปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนตามหลักการและแผนการนี้ ท่านเรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันประกอบไปด้วยหลักธรรม ๔ ประการ คือ

(๑) อุภูลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วย ความขยันหมั่นเพียร

(๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วย การรักษาทรัพย์ และรู้จักการประหยัดทรัพย์

(๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรที่ดีงาม และ

(๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมพอเพียง ให้รู้จักการเลี้ยงชีพตามสมควรแก่ทรัพย์ที่เราหามาได้ หรือเรียกชื่อเต็มๆ ของ ทิฏฐธัมมิกัตถะว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถะสังวัตตนิกธรรม ๔ ประการ” จะเห็นว่าหลักธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขมาให้ในขั้นต้น มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) อุภูลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น ก็จะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานในธุรกิจอาชีพ อันสุจริต ให้เกิดมีความชำนาญ รู้จักการใช้ปัญญา สอดส่อง ตรวจสอบหาอุบายวิธีที่จะมาจัดการให้เกิดเป็นผลที่ดีขึ้น

(๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ คือให้รู้จักการคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยความที่ชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียแก่ใครๆ

(๓) กัลยาณมิตตตา การคบคนดีมาเป็นมิตร คือท่านให้เป็นคนที่จะรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อยู่อาศัย โดยให้เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณและทรงความรู้ที่มีศรัทธามีศีล มีจาคะ และมีปัญญา

(๔) สมชีวิตา ให้เป็นผู้ที่มีความเป็นอยู่ที่เหมาะสม คือให้รู้จักการกำหนดรายได้และรายจ่ายมาเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ชีวิตต้องฝืดเคืองหรือพุ่มพวย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดเก็บรักษาเอาไว้ หลักของความสำคัญของการปฏิบัติตนเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเองนั่นเอง

และนัยพจนานุกรม ทั้งพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรม หมายถึง คุณความดี คนมีธรรม คำสั่งสอน ประพฤติเป็นธรรม ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่ชี้ชัดลงไปเหมือนการตอกย้ำลงไปว่า เป็นคุณความดีที่บุคคลประพฤติปฏิบัติแล้วให้เห็นผลของการปฏิบัติได้ทันตาเห็นในภพชาติปัจจุบันนี้

การที่ท่านได้จัดความหมายตามนัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ก็เพื่อเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ตามนัยดังกล่าวแล้วยังได้ขยายความส่งเสริม แนวคิดเน้นย้ำขึ้นไปอีกถึงความสุข ๒ ระดับ คือ โลกียสุข และโลกุตตรสุข รวมถึงประโยชน์ทั้ง ๓ คือ

(๑) ประโยชน์ในโลกนี้

(๒) ประโยชน์อย่างอื่น และ

(๓) ประโยชน์ในโลกหน้า

อันเกิดจากการปฏิบัติตน ตามหลักทฤษฎีมกัตตะ ด้วยกันทั้งสิ้นจึงทำให้หลักทฤษฎีมกัตตะ มีความหมายสำคัญอยู่ ๓ ประการ ด้วยกัน คือ

(๑) ก่อให้เกิดประโยชน์ในโลกนี้ (ทฤษฎีมกัตตะ) คือ ความสุขที่พึงได้รับจากการแสวงหาทรัพย์เพื่อที่จะนำมาอำนวยการประโยชน์ให้พบกับความสุขในปัจจุบันทั้งทางกาย และจิตใจ

(๒) ก่อให้เกิดประโยชน์ในโลกหน้า (สัมปรายิกัตตะ) คือ เป็นประโยชน์อันเกิดจากผลของการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักทฤษฎีมกัตตะในปัจจุบันนั้น แต่ยังไม่สามารถที่จะพัฒนาศักยภาพของจิตสู่ความเป็นพระอรหันต์ขั้นต้นจนกระทั่งเข้าสู่ความเป็นพระอรหันต์ได้ ที่เป็นประโยชน์ของความสุขในระดับกลางๆ

(๓) ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างอื่นคือพระนิพพาน (ปรมัตตะ) คือประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรค โดยมีหลักธรรมอื่นๆมาเป็นตัวคอยช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดผล แต่เมื่อละสังขารไปแล้วได้ส่งผลเป็นชนกกรรม กรรมที่นำไปเกิดให้ไปปฏิสนธิวิญญานในสุคติภูมิ โลกสวรรค์ เป็นเบื้องต้น

และที่สำคัญ หลักทฤษฎีมกัตตะ นั้นจะต้องมีหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ประกอบใส่ใจ ในหน้าที่การงานทั้ง ทางกาย และจิตใจ และ สัมมัปปธาน ๔ ได้แก่

(๑) สังวรปธาน คือ เพียรระวังอกุศลจิตไม่ให้เกิดขึ้น เช่น ความเกียจคร้านทำการงาน ซึ่งเป็นอกุศลจิตโดยมี โมหะ เป็นสมุฏฐานสำคัญ (เพียรระวัง)

(๒) ปหานปธาน คือ เพียรละอกุศลที่กำลังเกิดขึ้นนั้นให้อ่อนกำลังลง (เพียรละ)

(๓) อนุรักษปธาน คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม (เพียรรักษา)

(๔) ภวานาปธาน คือ เพียรฝึกฝนบำรุงกุศลธรรมให้เจริญยิ่งขึ้น (เพียรเจริญ)

และหลักธรรมปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักการเพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับความสืบเนื่องของชีวิต หรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตทุกรูปแบบ หากเข้าใจหลักปฏิจจสมุปบาท แล้วก็จะทำให้เข้าใจถึงกฎของธรรมชาติ กฎพระไตรลักษณ์ เป็นต้น

วิธีการปฏิบัติตนตามหลักทฤษฎีมกัตตะ ก็คือ การมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา มีศีล มีhiri มีโอตตปปะ มีสุต มีจาคะ และมีปัญญา คอยติดตามอยู่ทุกขณะในการประพฤติและปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนนั้นๆ

ดังนั้น พระธรรมปิฎก ท่านได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมานุชีวิต เกี่ยวกับประโยชน์ตามหลักหลัก ทัศนคติมีกัตถะว่า “อันคนเราที่จะเรียกได้ว่ารู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็นใช้เงินเป็น เป็นคนที่ทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจได้อย่างถูกต้อง ก็เพราะได้ปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้” ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

- (๑) ทำให้บุคคลสามารถสร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง
- (๒) ทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนเชื่อฟังนับถือ
- (๓) เป็นทางเสริมสร้างสัมพันธไมตรี และ

(๔) ทำให้มีโอกาสได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุคคลอื่นๆ ได้ปฏิบัติตามทั้งในทางด้านการงาน และการดำรงชีวิต ตลอดจนช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ ให้แก่ชาติบ้านเมืองทั้งทางตรง และทางอ้อม และยังช่วยลดปัญหาต่างๆ ทางสังคมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

๕.๑.๒ เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนตามหลักทัศนคติมีกัตถะ

การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมทัศนคติมีกัตถะ นั้นหมายถึง การที่ได้ปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ท่านได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ นั่นคือ (ปรีชาธรรม) เมื่อผลของการปฏิบัติที่เกิดขึ้นในตนแล้วก็น้อมนำหลักธรรมนั้นมาประพฤติก่อและปฏิบัติตาม นั่นคือ (ปฏิบัติสัทธรรม) และเมื่อได้ลงมือปฏิบัติแล้วก็จะบังเกิดผลเป็นความรู้สึกละเอียดเฉพาะตนขึ้นมาเอง ภายในจิตใจ ที่เป็นผลเฉพาะแต่ละบุคคลไม่ให้เกิดได้ในที่สาธารณะต่างๆ ไป นั่นคือ (ปฏิบัติสัทธรรม) ผลจากการปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างนี้ จะต้องมิเหตุและปัจจัยมาช่วยหนุนในการที่จะทำให้เห็นคุณความดี โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนนั้นจะต้องมีหลักที่มาช่วยปฏิบัติอยู่ด้วยกัน ๓ อย่าง คือ

(๑) หลักของการปฏิบัติตนในขั้นต้น (ทาน) ผลที่เกิดจากการปฏิบัติตนในขั้นต้นย่อมที่จะทำให้ผู้ที่ปฏิบัติถึงพร้อมด้วยคุณความดี เช่น ย่อมทำให้มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า และอายุยืน ย่อมทำให้มีเงิน มีทอง มีงาน มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ย่อมทำให้มีสถานภาพที่ดีทางสังคมทำให้วงศ์ตระกูลมั่นคง เพราะด้วยการอาศัยด้วยทรัพย์สินภายนอกช่วยอุดหนุนในการถวาทาน

(๒) หลักของการปฏิบัติตนในขั้นกลาง (ศีล) ที่เป็นผลของกรรมจากการที่ได้สร้างคุณความดีด้วยการประพฤติก่อตามสมควรแก่ธรรมในภพชาติก่อน ซึ่งจะทำให้ผลของกรรมนั้นทำให้ผู้ที่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างสม่ำเสมอ และประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ผิดศีลธรรมและ

กฎหมายของบ้านเมืองแล้ว คุณงามความดีที่สะสมไว้ในภพชาติปัจจุบันที่มีการให้ทาน การรักษา ศีล และการฟังธรรม ตามเวลาอันสมควร ย่อมที่จะช่วยส่งให้บุคคลนั้นพบแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์สุขที่ดี

(๓) หลักของการปฏิบัติตนในปลาย (เจริญภาวนา) ซึ่งนับว่าเป็นหลักของมนุษย์โดยตรง ผลที่เกิดจากการปฏิบัติตนเพื่อให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริงของชีวิตว่าชีวิตคืออะไร โดยให้เข้าใจของชีวิตมนุษย์ที่จะต้องดำรงชีวิตตามความเป็นจริง ในฐานะพุทธศาสนิกชน การประพฤติปฏิบัติตามหลักกรรมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ส่วนมีองค์ประกอบที่สำคัญในการปฏิบัติที่เกิดขึ้นมาแต่เหตุและปัจจัย ที่จะต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม เพราะมนุษย์ทุกคนต่างก็จะมีกรรมที่เป็นของตนเองซึ่งผลของกรรมนั้นขึ้นอยู่กับกระทำของแต่ละบุคคลเป็นหลัก และผลจะออกมาอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับกฎแห่งกรรม ที่จะส่งผลให้กับผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนพึงได้รับ เพราะผลของการเจริญภาวนา ย่อมส่งผลไปถึงซึ่งคุณความดี “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” สามารถนำพาให้ชีวิตให้ประสบความดีงาม ความสุข ความเจริญ ความไพบูรณ์ ทั้งโลกนี้และโลกหน้าชีวิตจะมีแต่ความสุขไม่ตกต่ำ เพราะบุคคลได้ปฏิบัติตามหลักกรรม

ฉะนั้น การปฏิบัติตนเพื่อให้มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิตตามหลักทางพระพุทธศาสนา คือ บุคคลจะต้องประกอบด้วยการมีความศรัทธาเชื่อมั่นในหลักคำสอน มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่ว มีการใช้สติและปัญญา มีความรอบรู้ คือรู้ในสิ่งที่ควรรู้และไม่รู้ อันเกิดจากการที่ได้ศึกษาเล่าเรียน เกิดจากการฟัง และเกิดจากการคิดทบทวน ในสิ่งที่ได้พบเห็น ในการดำเนินชีวิตด้วยการจำแนกแยกแยะ พินิจพิจารณาด้วยปัญญา ที่เป็นผู้ประกอบด้วยการกระทำที่ชอบ อันได้แก่ ความประพฤติทาง กาย วาจา และทางใจ ไม่ข่มขู่ หลอกลวง เหยียบย่ำ เหยียดหยาม ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นในสังคม มีวินัยควบคุมตนเองได้ ปฏิบัติตามกฎกติกาที่ชอบของทางสังคม ส่วนรวม ยึดถือจรริ่งศีลธรรม ปฏิบัติตนตามหลักของความจริง ที่เป็นไปตามกฎของกฎจตุสมุขบาท และ เคารพธรรม เป็นผู้ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส จะต้องเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาในสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ไม่หลงติดอยู่ในมายาโลก มุ่งทำลายกิเลสตัณหา อันมีความโลภ ความโกรธ และความหลง ให้สิ้นไป ซึ่งบุคคลที่จะมีคุณค่าได้ในสังคมปัจจุบัน ได้เป็นอย่างดีนั้น ก็เพราะว่าบุคคลประเภทนี้ ท่านเป็นผู้ที่ได้สร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับตนเอง และทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้ที่ยึดหลักคำสอน ทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นผลจากการที่ได้ดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะ ย่อมได้ชื่อว่า เป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในชีวิต เพราะบุคคลเป็นผู้ที่รู้จักในการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ถูก ในทางที่ควร ทรัพย์ที่เราหามาได้จะต้องได้มาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยน้ำพักน้ำแรงและด้วยความอดุสาหะหมั่นเพียรของเราเอง ทรัพย์นั้นจึงจะเกิดคุณค่าใน

ความรู้สึกของเราเพราะเป็นสิ่งที่หามาได้ด้วยสติปัญญากำลังความสามารถที่เรามีอยู่ เราภูมิใจที่ได้มา ดีว่าทรัพย์ที่ได้มาโดยไม่ซื้อสัตย์สุจริต เช่น ไปคดโกง หลอกลวง ปลอมแปลง ซึ่งการได้มาแบบนี้จะมีแต่คนที่สาปแช่งว่าเป็นคนที่ทำความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นหรือสังคม และจะต้องให้รู้จักผลของการประมาณรายได้รายใช้จ่าย คือรู้จักประมาณในการดำรงตนใน “ทางสายกลาง” เป็นหลักในการพัฒนาประกอบกับ “หลักความพอเพียง” โดยหลักของความพอเพียงจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความมีเหตุผลรองรับ เช่น ความซื่อสัตย์ และมีคุณธรรม เงื่อนไขในการดำเนินชีวิตที่จะต้องให้ ความขยัน อดทน สติ และปัญญา ซึ่งจะทำให้ตนเอง และครอบครัว พบกับความสุข ความเจริญ ที่ยั่งยืนสืบต่อไป ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข

๕.๑.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะและนำมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ นั้นจะเห็นว่าได้มีบุคคลหลายประเภทที่ท่านได้ประพฤติ และปฏิบัติ เพราะวิธีการปฏิบัติตน ดังกล่าวนี้นี้จะทำให้ทราบถึงหลักของการประกอบสัมมาอาชีวะของแต่ละท่านในการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ก็จะเป็นเหตุให้ชีวิตประสบกับความสุขในปัจจุบันทั้งที่เป็นโลกียสุข และ โลกุตตรสุข และช่วยส่งผลให้บุคคลเหล่านั้นได้พบกับผลประโยชน์ในภพชาติต่อ ๆ ไปตามแนวทางการปฏิบัติของตนที่ได้กระทำและได้ปฏิบัติเอาไว้ นั่นเองแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ มีบุคคล ๔ ประเภท ที่เข้าหลักการดำเนินชีวิตแนวนี้นี้ ก็คือ

(๑) มีดมาและมีดไป คือ คนที่อยู่บนโลกนี้ไม่คิดที่จะกระทำซึ่งความดีอะไรเลย มีแต่จะหาเรื่อง และ สร้างความเสียหายให้กับคนอื่น เช่นการที่ไปคบคนพาล คนไม่ดีมาเป็นเพื่อนก็ย่อมที่จะนำพาไปในทางที่เสียๆ หายๆ เอาแต่เที่ยวเอาแต่เล่นไปวันๆ ไม่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพและครอบครัว

(๒) มีดมาแต่สว่างไป คือ ลักษณะของบุคคลที่เกิดมาในโลกนี้เคยทำความชั่วไว้มากตายไปแล้วไปเกิดในสถานที่ลำบาก เมื่อกลับมาเกิดบนโลกมนุษย์ เศษกรรมที่ยังเหลืออยู่ทำให้เขาเกิดมาลำบาก ลำบากเดือดร้อนนานัปการ แต่คนประเภทนี้รู้สึกตัว คือ รู้สึกตัวว่า การที่ตนเองเกิดมาจน เกิดมาต่ำต้อย เกิดมาเดือดร้อน เกิดมาไร้การศึกษา พ่อแม่ยากจน กำพร้าพ่อแม่ อยู่ด้วยความลำบากลำเค็ญ ก็รู้สึกว่ ที่ตนเองเดือดร้อนและด้อยกว่าเขาทั้งหลายนั้น เพราะตนสร้างกรรมชั่วไว้น้อย กรรมชั่วคนเคยสร้างไว้มาก แล้วตั้งใจประกอบกรรมสัมมาอาชีวะ ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาในภายหลัง จนกระทั่งประสบความสำเร็จอันเนื่องมาจากแนวทางการใช้ชีวิตที่ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา

(๓) สว่างมาแต่มืดไป ก็คือ บุคคลที่ ที่เกิดมายังมนุษย์ บนโลกนี้ มีการทำความดี เอาไว้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญ ถวายทาน รักษาศีล ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และในป้นปลาย ของชีวิตไม่เคยคิดที่จะทำบุญกุศล เมื่อตายไปในสถานจากโลกนี้ และกลับมาเกิดใหม่อีกอาจจะ ได้รับจากผลของกรรมที่จะทำให้พบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตอยู่ เนื่องจากผลกรรมที่ จะเป็นตัวส่งเสริมให้พบกับความทุกข์

(๔) สว่างมาและสว่างไป ก็คือ บุคคลบางคนที่เกิดมายังมนุษย์ บนโลกนี้ ทำแต่ความดี มีการทำบุญ ให้ทาน และรักษาศีล ๕ เป็นต้น เมื่อตายไปก็ไปเกิดในสถานที่ดี เมื่อกลับมาเกิดบน โลกมนุษย์นี้อีก ก็มีความเจริญรุ่งเรืองในเบื้องต้น และไม่มัวเมาประมาทในวัย ในชีวิต เพราะรู้ดี ว่า การที่ตนเองเกิดมาในตระกูลที่ร่ำรวย มีความสุขความเจริญในชีวิตและหน้าที่การงาน ได้รับ การศึกษาที่ดี มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีปัญญาเลิศ เป็นต้น เพราะกรรมดีที่ตนได้สะสมไว้ใน ชาติปางก่อน เมื่อมีความประมาทในชีวิตก็ได้สร้างความดีในชาตินี้ เชื่อบาปบุญ คุณโทษ เชื่อ นรกสวรรค์ มีความขยันหมั่นเพียรสร้างเนื้อสร้างตัว และสร้างที่พึ่งแก่ตนให้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าบิดามารดาจะมีทรัพย์สมบัติมากเพียงไรก็ไม่หลงมัวเมาในทรัพย์สินนั้น ตรงกันข้ามกลับ สร้างความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป และยังช่วยส่งเสริมสร้างเกียรติยศชื่อเสียงให้วงศ์ตระกูลมั่นคงสืบ ต่อไป

บุคคลที่มีแนวทางคิดสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติตามหลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะที่กล่าว มาทั้งหมด ๔ ประการ ได้แก่ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี มุสิกเศรษฐี นายปุนณะ โกสิยเศรษฐี จูเพกสาฎก บิดาของมัญญุทกุลชาติ บุตรของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก และโจรเคราแดง ซึ่งบางท่านก็จัด เข้าอยู่ในหลัก ๔ มีมากบ้างมีน้อยบ้างปะปนกันไป ก็ขึ้นอยู่กับผลของการปฏิบัติของแต่ละบุคคล หรือแม้กระทั่งบุคคลที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้ เป็นต้น เพราะบุคคลดังกล่าวมานี้ ถึง บางช่วงของชีวิตจะมีคดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แต่ในป้นปลายของชีวิตก็กลับได้พบซึ่งความสุข และเป็นผู้ ประกอบทั้งอริยทรัพย์ภายในและทรัพย์ภายนอก อีกทั้งรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ที่แสวงหามานั้นให้เป็น ประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว โดยมาจากพื้นฐานจิตใจคือ การตั้งตนไว้ชอบ ประกอบด้วย อาชีพที่สุจริตไม่ผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย และที่สำคัญต้องประกอบด้วยหลักธรรม ๔ อย่าง ด้วยกัน จึงจะทำให้ปรากฏผล ออกมาอย่างน่าพึงพอใจ ก็คือ

(๑) การนำเอาหลักอุฏฐานสัมปทา เพื่อมาดำเนินชีวิต ในเรื่องของ ความไม่เกียจคร้าน ในการประกอบอาชีพการงาน ซึ่งก็จะทำให้เป็นผลได้พบกับ ความร่ำรวย ความมีชื่อเสียง และ ความสุขทั้งภายนอกและภายใน

(๒) การนำเอาหลักอารักขสัมปทา เพื่อมาดำเนินชีวิต ในเรื่องการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ ให้รู้จักการทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน) ตามหลักของ (โภควิภาค ๔) หลักของ (ฌราวาสธรรม ๔)

(๓) การนำเอาหลักกัลยาณมิตตตา เพื่อมาดำเนินชีวิต ในเรื่องของการให้เลือกคบหาคน มาเป็นมิตร คือ ต้องให้รู้จักการการเลือกคบหามิตรที่ดีมาคอยช่วยเหลือ หลีกหนีจาก บาปมิตร (มิตรชั่ว)

(๔) การนำเอาหลักสมชีวิตา เพื่อมาดำเนินชีวิต ในการใช้จ่ายทรัพย์ที่ไม่ให้เกินฐานะของตน โดยให้ยึดหลักทางสายกลาง และหลักของเศรษฐกิจพอเพียง หลักของความพอประมาณ มาเป็นแนวทางดำเนินชีวิต

ดังนั้นสรุปว่า การที่บุคคลได้ประพฤติและปฏิบัติตามหลัก ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ทำให้รู้จักการทำมาหาเลี้ยงชีพตามหลัก ทิฐุธรรมิกัตถะ และแนวทางสัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพตามหลักของศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักขั้นพื้นฐาน ที่จะมาช่วยประคับประคอง กาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อยดีงาม และ ทำงานที่สุจริต คือ ถูกต้องเป็นไปตามเหตุผลซึ่งแต่ละอาชีพย่อมมีวัตถุประสงค์อยู่ในตัวของแต่ละบุคคลเอง ซึ่งจะเป็นการที่ไม่ไปเบียดเบียน หรือก่อความวุ่นวายเดือดร้อนให้กับใครๆ แล้วยังเป็นการสร้างสรรค์ที่ดีๆ ให้กับชีวิต และสังคมอยู่ดีกินดีได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งตรงกันข้ามกับการดำเนินชีวิตของบุคคลที่ประพฤติและปฏิบัติตนที่ตรงกันข้ามกับหลักธรรม ดังที่ได้กล่าวมาในการดำเนินชีวิต และ ความที่เป็นอยู่ของเขา ย่อมจะได้รับแต่ความทุกข์ยากลำบากทั้งทางกาย และ ทางใจแน่นอน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยศึกษาพบว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจ ที่ควรจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติมอีก ทั้งในด้านการพัฒนาบุคคล ทางธรรม และทางสังคม หรือความเป็นอยู่ของบุคคลทั่วไปในสังคมปัจจุบันนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์

(๑) แม้ว่าในชีวิตประจำวัน ของบรรดาพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปที่มีการดำเนินชีวิต และ มีการพัฒนาตนให้เป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ความรักษา ผู้มีกัลยาณมิตร อย่างชีวิตที่ดี และเหมาะสม เมื่อได้มีการศึกษาและพัฒนาตนตามทางธรรมนั้นดีแล้ว ควรที่จะลงมือปฏิบัติอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์

(๒) บุคคลที่ดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมนั้นเป็นคนที่นำให้ความเคารพ ยกย่อง และนับถือ บุคคลโดยทั่ว ๆ ไปที่เป็นผู้ที่นับถือทางศาสนาอยู่ต้องคอยช่วยกันรักษาไว้ซึ่งหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาให้มั่นคง เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักหนึ่งในสังคมไทยในปัจจุบันที่จะต้องมิให้ครบทั้ง ๓ สถาบัน ก็จะต้องมีชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

(๓) บุคคลหรือพุทธศาสนิกชนโดยทั่ว ๆ ไป ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยควรที่จะได้มีการศึกษาตามหลักคำสั่งสอน (หลักธรรม) ทางพระพุทธศาสนา และมีการฝึกฝนให้บุคคลสามารถนำเอาหลักของเหตุ และผลไปใช้ในการคิดพิจารณาในแนวคิด และวินิจฉัยได้อย่างถูกต้องตามหลักของพระธรรมนั้นๆ และสามารถนำเอาหลักธรรมที่ได้จากการวินิจฉัยในครั้งนี้ไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงในการเรียน ในการสอนของครูบาอาจารย์ หรือบุคคลที่สนใจในวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่จะเป็นประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขทางสถาบัน ทางสังคม สืบต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรศึกษาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมความสุขของบุคคลในสถาบันครอบครัว ที่ควรประพฤติและปฏิบัติ

(๒) ควรศึกษาหลักธรรมในเรื่องอริยสัจ ๔ และปัจจุสมุปบาท ในพระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานกับฝ่ายเถรวาทที่ควรปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเอง และสังคม

(๓) ควรศึกษาทัศนคติ และพฤติกรรม ของบุคคลในสังคมไทยเกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเปรียบเทียบกับฝ่ายเถรวาท

(๔) ควรศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอน เพื่อนำมาปรับประยุกต์ ใช้ในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กับหลักธรรมทฤษฎีธรรมมิกัตถะในสังคมไทยเพื่อให้มีวิถีชีวิตที่สมบูรณ์ในปัจจุบัน